

מהי לקות למידה ?

לקות למידה הנה קושי ברכישת מיומנויות למידה בסיסיות, על רקע נוירולוגי. אין הכוונה לקשיי למידה הנובעים מפיגור שכלי, פיגור סביבתי או מבעיות רגשיות מכבידות.

מהו היקף התופעה ?

להערכת המומחים כ-10% מכלל האוכלוסייה מתמודדים עם לקות למידה כלשהי. ילדים ובוגרים אלה יכולים ללמוד ולהשתלב במסגרת החינוך הרגיל, תוך קבלת סיוע מתאים. כ-2% מהם זקוקים למסגרת החינוך המיוחד.

מתי מתגלים ליקויי הלמידה ?

ליקויי למידה עשויים להתגלות כבר בראשית הלימודים, ואולם סימנים המעידים על לקות למידה עשויים לעלות אף בגיל הרך. ראוי להדגיש כי קשייהם של מקצת התלמידים לקויי הלמידה אינם מתגלים אלא בהגיעם לבית הספר התיכון או לאוניברסיטה. תלמידים לקויי למידה שהצליחו להתמודד עם הלמידה בבית הספר על אף ליקויי הלמידה עלולים להיתקל בקשיים עם עליית המורכבות של הדרישות הלימודיות, העלייה ברמת הקושי, הצורך בהתבססות על ידע קודם וכדומה. לכן, ליקויי הלמידה יכולים להיחשף בשלבים משלבים שונים.

לאבחון המוקדם של ליקויי הלמידה נודעת חשיבות מכרעת בכל הקשור לסיכויי ההתמודדות .

מהן הסיבות ללקות למידה ?

הבסיס המשוער ללקות למידה הוא נוירולוגי. במרבית המקרים הסיבה אינה ידועה, אולם מקובל לייחס את התופעה לגורמים תורשתיים, למצוקה טרום לידתית או למצוקה שלאחר הלידה או בילדות הרכה.

אצל מרבית לקויי הלמידה אין ידועה הסיבה ללקות. מכל מקום, אין ליקויי למידה נגרמים בשל תנאי סביבה (כגון מצב כלכלי קשה, תנאי הוראה לא הולמים ובעיות רגשיות), אם כי תנאי הסביבה עלולים להחריף את השפעותיהם של ליקויי הלמידה.

מיהי אוכלוסיית לקויי הלמידה ?

ילדים עם לקויות למידה הנם לרוב בעלי פוטנציאל שכלי ממוצע ומעלה, אשר מתקשים באחד או יותר מן המיומנויות האקדמיות: קריאה, כתיבה, כתיב או חשבון. קשים אלה עלולים, מן הסתם, לגרום להנמכה בתפקוד בכל מקצועות הלימוד. הנמכות-תפקוד אלה נשענות על קושי באחד או יותר מן המנגנונים הקוגניטיביים הבסיסיים הבאים:

- ✓ תפיסה ועיבוד חזותיים – הבחנה בפרטים, בסמלים גרפים, בכיוונים, בין דמות לרקע וראיית השלם על חלקיו.
- ✓ תפיסה ועיבוד פונולוגיים – הבחנה בין צלילים דומים, זיהוי ובידוד צליל מתחילת מילה ומסופה, פירוק ומיזוג מילה ממרכיביה הצליליים ויכולת השמטת חלקים ממילה.
- ✓ זיכרון חזותי ושמיעתי – זיכרון לטווח קצר וארוך, שליפה ממאגר זיכרון, זיכרון פעיל, זיכרון תוך כדי עיבוד וזיכרון עם ובלי משמעות.
- ✓ שפה- היגוי, שליפה ושיום אוטומטי מהיר – אוצר מלים, תחביר ומורפולוגיה
- ✓ קשב וריכוז – היפראקטיביות, תת פעילות ואימפולסיביות
- ✓ עיבוד סנסורי – רגישות יתר חושית או תת-חושית
- ✓ תפקוד מוטורי ותפקוד סנסומוטורי – מוטוריקה גסה ומוטוריקה עדינה
- ✓ ליקויים בהתמצאות בזמן ובמרחב

אל הסממנים האלה נלווים היבטים רגשיים-התנהגותיים שהם תוצאה של הלקות, אך אינם הסיבה לה.

במה שונים תלמידים לקויי למידה זה מזה ?

תלמידים לקויי למידה שונים זה מזה בתחומי הלכות, בחומרת הלכות ובהשפעתה על תפקודם הלימודי, החברתי והרגשי.

קשה לאמוד את השפעתם של ליקויי הלמידה על ילד מסוים: ילד יכול להיות בעל ליקוי אחד או בעל ליקויים בכמה תחומים. חומרת הליקויים היא בטווח הרחב שבין ליקוי קל ובין ליקוי חמור. מועד הזיהוי של הליקויים, הטיפול המסייע המלווה הניתן לילד וגם נתוניו האישיים, אופיו, הסביבה התרבותית והחברתית שבה הוא חי – כל אלה קובעים את ההשפעות שיהיו לליקויי הלמידה על הילד לאורך חייו. על כן, הילדים לקויי הלמידה אינם קבוצה אחידה: יש בהם שמתקשים להשלים את לימודיהם היסודיים וליקויי הלמידה שלהם יהיו גורם דומיננטי לאורך חייהם, ויש שמשלמים את לימודיהם לתארים אקדמיים גבוהים, במקצועות יוקרתיים, וליקויי הלמידה אינם אלא אפיון שולי שלהם.

ליקויי הלמידה משנים פניהם במהלך השנים ומקבלים משקל שונה בשלבים שונים של ההתפתחות ושל הלמידה. לדוגמה, קושי ברכישת הקריאה מתגלה לעיתים, במהלך השנים, כבעיה בהבנת הנקרא. אצל תלמיד אחר יכול קושי דומה ברכישת הקריאה להיות לשולי ולהכביד מעט, רק כאשר עליו להתמודד עם טקסטים ארוכים.

מה סוגי הקשיים האופייניים לתלמידים לקויי למידה ?

ליקויי למידה מתבטאים בקשיים ניכרים בשני היבטים מרכזיים של הלמידה.

א. רכישת מיומנויות למידה בסיסיות, כגון קריאה, כתיבה, חשבון ושפות זרות.

ב. שימוש במיומנויות הלמידה לפי דרישות הגיל, כגון קריאת טקסטים ארוכים. לעתים מתקשים תלמידים שרכשו את מיומנויות היסוד לעשות שימוש יעיל, המתאים לדרישות הגיל, במיומנויות הללו. לדוגמה, כאשר התלמידים באים למסגרת החינוך העל-יסודית, שבה מתחייבת התמודדות עם טקסטים ארוכים ומורכבים, הם עלולים לשוב ולהיתקל בקשיים במיומנויות הקריאה, כגון קריאה איטית, קשיים בפענוח מילים ארוכות ומורכבות וקשיים בהבנת הנקרא. הקשיים ברכישת מיומנויות הלמידה ובשימוש בהן יכולים להופיע בכל תחומי השפה – בהקשבה, בדיבור בקריאה ובכתיבה, במתמטיקה ובשפה זרה; הם באים לידי ביטוי בעיקר בשלושה תחומים של המיומנויות הנרכשות.

לקויות קריאה – דיסלקסיה

לקות קריאה מתבטאת בקושי ברכישה תואמת-גיל של הקריאה, באיטיות בקריאה, בשיבושים ובקושי בהפקת משמעות מן הנקרא, וכן בשלבים אחרים בעתיד, בהתמודדות עם טקסטים ארוכים ובהבנתם.

מקצת לקויות הקריאה נגרמות בשל קשיים בתחום השפה, כגון קושי במודעות הפונולוגית (מודעות ליחידות הצליליות הבסיסיות שמרכיבות את השפה), קושי בשיום וקושי בתחום מבנה המשפט. איחור ניכר וליקויים בהתפתחות השפה מנבאים, לעיתים, התפתחות דיסלקסיה. קשיים אחרים בקריאה נגרמים בשל קושי בעיבוד המידע החזותי, כגון זיהוי הבדלים בכיוונים והבחנה בין צורות ועוד.

לקויות בכתיבה – דיסגרפיה

לקויות בכתיבה עלולות להתבטא בלחץ רב מדי או מועט מדי על כלי הכתיבה, באיטיות בכתיבה, בשגיאות כתיב רבות, בניסוח שגוי של משפטים, בהימנעות מכתובה או בשימוש בתשובות קצרות, כדי להימנע מכתובה מרובה. רמת התוכן שהתלמיד מבטא בכתיבה נמוכה, לעתים מזומנות, מרמת התוכן שהוא מביע בעל פה, בשל השקעת המאמצים בצד הטכני של הכתיבה והסחת הדעת מן התוכן.

במידה מסוימת קשיים אלו באים על רקע של קשיים במוטוריקה העדינה (כגון קושי באחיזת העיפרון), קשיים שפתיים (כגון קושי בהבחנה בין צלילי שפה וקושי בקישור בין צליל לאות), קשיים בתפיסה החזותית (כגון קושי בהבחנה בין אותיות) וקושי בתיאום בין העין ליד.

לקויות בחשבון – דיסקלקוליה

לקויות אלו מתבטאות בקושי ברכישה תואמת-גיל של מיומנויות החשבון ובדרך כלל מתגלות כבר בגיל צעיר. הקשיים ניכרים בהבנת מושגים מרכזיים בחשבון ובקשיים בעשיית פעולות החשבון. אצל כמה מן התלמידים ניכר קושי בהבחנה הכמותית (כגון השוואה בין כמויות, יכולת אומדן) ובהבנה של רצף (כגון רצף של מספרים ורצף פעולות חשבוניות), וכן ניכרת בהם לקות שפה (כגון אי יכולת ללמוד מונחים מתמטיים או לתרגם בעיה מילולית לתרגיל). יש ליקויים גם בתהליכי עיבוד אחרים העלולים לפגוע בלמידה לסוגיה, כגון הפרעות בקשב ובריכוז, הפרעות בהתפתחות השפה (דיספזיה), קשיים בסוגי הזיכרון, קשיים במוטוריקה העדינה והגסה וקשיים במיומנויות החברתיות.

התופעות השכיחות בקרב לקויי הלמידה

התופעות המאפיינות את לקות הלמידה מתגלות בכמה תחומי תפקוד. בשל השונות שבין התלמידים וקשייהם, קשה להציג רשימה שתתאים לכולם. ובכל זאת, להלן טבלה המכילה את מרבית הקשיים המאפיינים תלמידים לקויי למידה. הטבלה ערוכה לפי קבוצות גיל, כך שבכל קבוצה נוספים מאפיינים תלמידי-גיל על התופעות שבטבלאות הקודמות. הורים, מורים ומטפלים יכולים לזהות סימן זה או אחר אצל התלמידים. אפשר לראות תופעות אלו מדי פעם בפעם גם אצל תלמידים שהתפתחותם תקינה, אם כי לא במכלול ובחומרה שמתקיימים בתלמידים לקויי למידה.

לפיכך, קשיים אלו צריכים תמיד להיבחן בהקשר התפתחותי וסביבתי רחב יותר, בידי מומחה בתחום. לא יהא זה נכון להשתמש בטבלה להבחנה מבדלת אלא יש להשתמש בה רק למציאת סימני התראה ויש לפנות לגורמים מקצועיים לשם אבחון.

מה בין לקות לקושי ?

יש לזכור כי לא כל פער בלימודים נובע מלקות למידה. לעתים יתכן פער לימודי כתוצאה מכשל דידיקטי, הקנייה לא נאותה, חשיפה או אימון בלתי מספיקים או אי שליטה של המנחה או של המורה בתחום הדעת ובדרכי ההקניה של מקצוע הלימוד. במקרים אחרים יכול הפער לנבוע מקיומם של היבטים רגשיים מכבידים. בכלל זה נסיבות משפחתיות מקשות: יתמות, גירושין, קשיים סוציאקונומיים, אלימות וכדומה. לכן יש לערוך אבחנה מבדלת באמצעות אבחונים מתאימים (דידקטי, פסיכולוגי או פרא-רפואי) על מנת לקבוע לא רק את מידת הפער ומאפייניו אלא גם את הסיבות לפער זה.

כיצד לזהות האם ילדיכם נמצא בסיכון לליקויי למידה ?

ההמלצות נתנו ע"י אגודת ניצן ובהתייעצות עם דר' מיכל שני – מהחוג לליקויי למידה באוניברסיטת חיפה.

גן חובה

- ✓ שפה וחשיבה: בעיות בהיגוי, התפתחות איטית של אוצר מילים, קושי בחריזה, חוסר עניין בהאזנה לסיפורים, קושי בזכירה של שמות, צבעים, ספרות ואותיות, שימוש מופרז במילות פקק כמו: "זה", "נו", התבטאות לא מאורגנת, בעיות בבניית משפטים נכונים.
- ✓ חשבון: קושי בתפיסת כמות, קושי בשימור כמות, קושי בבניית רצף עולה ויורד באמצעות ספירה, קושי בסידור על פי גודל, קושי ביישום ובכתיבה של ספרות.
- ✓ קשב וריכוז: פעילות יתר קיצונית, היסח דעת בולט יחסית לקבוצת הגיל, חוסר התמדה בביצוע מטלות וחוסר השלמה של מטלות, תנודות במצב הרוח, התמודדות לא טובה עם כשלונות.

- ✓ התחום החזותי – מוטורי: קושי בביצוע משחקים בהם יש להבחין בפרטים, או להבחין בין דמות לרקע, קשיים במוטוריקה עדינה (רכיסת כפתורים, שריכה), מסורבלות מוטורית, (נפילות, הפלה של חפצים), הימנעות מפעולות כמו ציור, צביעה וגזירה.
- ✓ בתחום ההתנהגותי – חברתי: קושי ביצירת קשרים חברתיים, בהבנת מצבים חברתיים בקבלת חוקי משחק, בעבודה בקבוצות ועוד.

כיתות היסוד (א' – ד')

- ✓ קריאה וכתובה – ראשית: הימנעות מקריאה וכן קושי בלמידת הקשר שבין אותיות וסימני ניקוד לבין הצלילים, קושי בחיבור של חלקי מילה למילה שלמה, שגיאות קריאה, קריאה איטית, שגיאות כתיב יוצאות דופן באיכותן ובכמותן.
- ✓ חשבון – שגיאות בחישוב (חיבור, חיסור, כפל, חילוק), קושי בחיבור וחסור במאונך, כפל במאונך, אי הבנת הקשר בין בעיות בחשבון לבין החישובים.
- ✓ שפה וחשיבה – שימוש במשפטים קצרים ולעיתים לא נכונים, אוצר מילים דל, קושי בהבעה בעל פה.
- ✓ התחום החזותי - מוטורי: אחיזת עיפרון בלתי נוחה ו/או לחץ חזק או חלש מדי על העפרון, קשיים בעיצוב האותיות ובארגון הכתוב על הדף (כתב יד בלתי קריא), איטיות במטלות ספורטיביות ובמילוי מטלות הדורשות מוטוריקה עדינה (כמו שרטוט וציור).

כיתות ה' – ח'

- ✓ קריאה וכתובה – שגיאות קריאה, איטיות בקריאה ובכתובה, המנעות מקריאה בקול, קשיים בהבעה בכתב (תחושה שהילד אינו מצליח לבטא במדויק את ידיעותיו, מחשבותיו ורעיונותיו), קשיים ברכישת הקריאה והכתיבה בשפה זרה, שגיאות כתיב מרובות.
- ✓ התחום החזותי מוטורי - כתב יד לא קריא, קשיים באחיזת עיפרון או באחיזת עט, הסתייגות מכתובה ואי רצון לכתוב, קשיים בהתארגנות (ארגון ציוד לימודי, ארגון זמן) ועוד.

תיכון

- ✓ קריאה וכתובה – פער בין ההבעה בעל פה להבעה בכתב לטובת ההבעה בעל פה, קושי בלמידה עצמאית, ירידה ניכרת בהישגים לימודיים ביחס לשנים קודמות.
- ✓ שפה וחשיבה – פירוש מוטעה של מידע, אי יכולת למזג ידע ממספר טקסטים, קושי בתפיסת רעיונות מופשטים ובהבעתם, קושי בהפעלת אסטרטגיות למידה יעילות, קושי בזכירה של חומר לימודי למבחנים, למרות התכונות.
- ✓ זיכרון קשב וריכוז – בעיות בקליטת חומר בכיתה (מחברות ריקות), התעייפות, קושי בהתמדה בביצוע מטלות, נתינת תשומת לב מוגזמת לפרטים או לחלופין, חוסר תשומת לב לפרטים הקטנים.
- התחום החזותי – מוטורי: איטיות בעבודה, מסורבלות, חוסר הצלחה או סרבול בביצוע מטלות ספורטיביות כגון: שחייה, רכיבה על אופניים, קליעה לסל ועוד.

במה ההורים יכולים לעזור לילד שאובחן כלקוי למידה?

- ילדכם זקוק לאהבה, להבנה, לתמיכה ולהדרכה כמו כל ילד אחר ובמשך כל שלבי ההתפתחות שלו, אך בייחוד לאחר קבלת תוצאות האבחון שהגדיר אותו "לקוי למידה".
- כיצד יכולים אתם, הוריו, לעזור לו ברגע הזה? להלן יועלו כמה הצעות.
- זכרו כי מרבית לקויי הלמידה הם בעלי אינטליגנציה תקינה ואף למעלה מזה. רבים מהם מגיעים ללימודים גבוהים באוניברסיטאות, במכללות וכולי. כמו כן הם עשויים, ככל ילד אחר, להצטיין בתחומים כמו מוסיקה, אמנות וספורט ותחומים יצירתיים אחרים.

חשוב לזהות ולפתח את יכולותיו ולעודד את מאמציו, הן בתחומי הלמידה העיוניים והן בתחומים אחרים שהוא מתעניין בהם.

רכשו ידע עדכני בדבר טבעם של ליקויי המידה, גורמיהם והטיפול בהם באמצעות ספרים, סרטי וידאו, אתרים באינטרנט, שיחות עם מומחים וכולי.)

ודאו שאתם מבינים היטב את תוצאות האבחונים שנעשו לילדכם ואת משמעויותיהן האפשריות והתייעצו בדבר הטיפולים המתאימים לו. אל תחששו לשאול שאלות.

דברו עם ילדכם על מהות ליקויי הלמידה, על גורמיהם ועל משמעות החיים עם ליקויי למידה. הסבירו לו את ממצאי האבחון בשפה המובנת לו. תמכו בו ועזרו לו להבין את עצמו בדרך שאינה כרוכה בשיפוט שלילי. התמקדו בכישוריו ובכוחותיו. ספרו לו על דרכים להסתדר עם ליקויי הלמידה בבית ובבית הספר. עודדו אותו לבקש עזרה כשהוא מרגיש שהוא זקוק לה.

עזרו לילדכם להשתתף השתתפות פעילה בפעילויות חברתיות ולשפר את מיומנותיו בתחום זה: כמה מהילדים הסובלים מליקויי למידה מתקשים לבנות חברויות ולשמור עליהן. תשומת לב חיובית, הפחתת עימותים וכללים ברורים ועקביים בבית הם חלק מהעקרונות שיסייעו לילדכם להצטייד בכלים שיעזרו לו לנהל חיים חברתיים מספקים במשפחה ובמסגרות אחרות.

עמדו בקשר שוטף עם צוות החינוך בבית הספר שילדכם לומד בו: שתפו את צוות בית הספר בתוצאות האבחון והיו מעורבים בשלבי הטיפול בילדכם. שיתוף הפעולה עם בית הספר חיוני להצלחת הטיפול בילד.

התייחסו ללימודים בפרופורציה הנכונה: הכירו בחשיבות הלימודים, אך אל תכבידו על ילדכם בלחצים מיותרים, כגון לחץ מתמיד להשלים שיעורי בית. הקשר ביניכם חשוב יותר.

גידול ילד עם ליקויי למידה עלול לתבוע מכם השקעה נפשית רבה. דאגו לחדש את כוחותיכם, הקצו זמן גם לעצמכם, לבן זוגכם ולחבריכם.

באפשרותכם להסתייע בקבוצות תמיכה מיוחדות לנושא זה. קבוצות אלו משמשות מקור למידע ולהתייעצות, מתוך הזדהות עם הורים המתמודדים עם חוויות דומות.

ברצוננו להודות לשירות הפסיכולוגי ייעוצי שהעמיד לרשותנו את החוברת "תלמידים עם ליקויי למידה" שהוצאה לאור ע"י מחלקת הפרסומים של משרד החינוך ואת תרגום החוברת לערבית שהוכן ע"י גף ליקויי למידה. פרק זה מסתמך גם על חומר זה .